

## ПОЄДНАННЯ ПСИХОАНАЛІЗУ І ХРИСТІЯНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОСКАРА ПФІСТЕРА

Свген Нелін, кандидат педагогічних наук, незалежний дослідник  
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія» Національної психологічної асоціації  
м. Київ, Україна

## INTEGRATION OF PSYCHOANALYSIS AND CRISTIAN PEDAGOGY IN OSKAR PFISTER'S ACTIVITIES

Ievgen Nelin, Candidate of Pedagogical Sciences, Independent Scientist  
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division of the National Psychological Association  
Kyiv, Ukraine  
<https://orcid.org/0000-0001-5612-8589>  
[ievgen.nelin@i.ua](mailto:ievgen.nelin@i.ua)

**Вступ.** У першій половині ХХ ст. сформувалася думка, що психоаналіз і релігія є апіорі чужими один одному. Становленню цього стереотипу, зокрема, посприяла позиція фундатора психоаналізу — З. Фрейда, який розглядав проблематику віри та релігії у світлі проявів індивідуального несвідомого та психології мас. У своїх роботах, зосереджених на проблемах аналізу суспільства, культури і релігії, як-от «Тотем і табу» (1913), «Майбутнє однієї ілюзії» (1927) та ін., З. Фрейд припускав, що релігія починається там, де закінчується сила розуму та самосвідомість. Так, на його думку, якщо людина неспроможна за допомогою розуму впоратися з труднощами й ворожими силами, тоді вона вдається до ілюзорних «контрафактів», емоційне забарвлення яких допомагає придушити та взяти під контроль неприємні почуття. Аналізуючи психологічне коріння релігії, З. Фрейд дійшов висновку, що її походження пов'язане з дитячим досвідом, коли дитина, зіштовхуючись із труднощами, зверталася по допомогу до свого батька, у силу і могутність якого непохитно вірила. Щоб не гнівити батька, дитина також підкорялася його волі та наказам. Це давало змогу дитині й надалі перебувати під опікою та захистом батька у складних життєвих ситуаціях. Таким чином, релігія, у розумінні З. Фрейда, була яскравим прикладом дитячого неврозу нав'язливих станів, коли доросла людина, зіштовхуючись із труднощами, переймає поведінкові моделі раннього дитинства. Небезпека релігії, на думку З. Фрейда, також полягала в тому, що вона вчить людей вірити в ілюзії і перешкоджає критичному мисленню, що приводить до збіднення інтелекту (Фрейд, 2020).

Попри атеїстичні погляди З. Фрейда, детальне вивчення історії психоаналізу як методу дослідження й лікування душевного життя особистості дає змогу знайти точки дотику між вченням про несвідоме та пастирською психологією. Проблема єдності методів психоаналізу з педагогікою і пастирською психологією неодноразово була предметом дослідження європейських учених. Зокрема, ідеї поєднання глибинної психології і релігії пронизували творчу діяльність К. Г. Юнга, Е. Фромма, Ж. Лакана та ін. При цьому найбільший внесок у розробку цієї теми зробив один із найкращих друзів З. Фрейда – протестантський священник О. Пфістер.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Провісвітницька робота О. Пфістера неодноразово викликала інтерес дослідників психоаналізу. У працях італійських дослідників Р. Калдін (Caldin, 2016) та А. Чинотті (Cinotti, 2020), а також у статті М. В. Паім да Сілви (Paim da Silva, 2021) було акцентовано увагу на педагогічній діяльності О. Пфістера, зокрема на створенні методу педагогічного аналізу. Свої релігійно-просвітницькі ідеї О. Пфістер найбільш повно розкрив у праці «Християнство і страх»

1944 року. Однак, попри наявну мережу літературних джерел, ідеї швейцарського священника досі залишаються недостатньо відомими українському психоаналітичному співтовариству.

**Мета статті** – зробити огляд ключових подій життєвого шляху О. Пфістера й ознайомити з його основними поглядами на релігію і можливість поєднання психоаналізу та педагогіки.

**Виклад основного матеріалу.** О. Пфістер народився у 1873 р. в районі Відікон на південній околиці Цюриха. Майбутній священник і психоаналітик був наймолодшим із трьох синів Йоханеса і Луїзи. Його батько так само був протестантським священником, а матір – учителем гри на фортепіано. Коли О. Пфістеру виповнилося три роки, його батько помер від туберкульозу, після чого матір забрала дітей до своїх батьків до м. Кенігсфельд-ім-Шварцвальд (Cooper-White, 2018). О. Пфістер зростав в атмосфері родинної підтримки, про що неодноразово говорив у листах до З. Фрейда. Зокрема, в єдиному листі, який О. Пфістер надіслав після смерті З. Фрейда до його дружини Марти (Бернайс) у 1939 р., він зазначив, що виріс без батька і все життя страждав від однокбокого м'якого виховання, тоді як родина Фрейда завжди була взірцем сім'ї, у якій панує свобода й безмежне щастя (Sigmund Freud – Oskar Pfister, 1963: 159).

Після трьох років життя у м. Кенігсфельд-ім-Шварцвальд родина О. Пфістера повернулася до Цюриха, де майбутній священник закінчив школу, а згодом теологічний факультет місцевого університету, після чого у 1897 р. розпочав проводити меси як представник Швейцарської реформаторської церкви. Після університетських студій з теології, історії, філософії і психології у Цюриху і Базелі, О. Пфістер пройшов курс психіатрії у Берліні. Того ж року О. Пфістер одружився з Ерікою Вундерлі, а через рік у подружжя народився єдиний син Роберт. У 1902 р. О. Пфістер розпочав служити меси в цюрихському Храмі проповідників (Predigerkirche), у якому залишався до 1939 р. Паралельно із церковною діяльністю О. Пфістер почав цікавитися психоаналізом і навіть намагався розробити метод педагогічного аналізу (Pedanalysis). Свої ранні ідеї О. Пфістер реалізовував як викладач релігії однієї з кантональних середніх шкіл, а згодом і під час педагогічних семінарів, які він організовував на батьківщині К. Г. Юнга у м. Кюснахт. Власне безпосереднє знайомство О. Пфістера з психоаналізом сталося у 1908 р. завдяки К. Г. Юнгу, який організував їхню зустріч із З. Фрейдом у Відні (Cooper-White, 2018).

Свій персональний аналіз О. Пфістер проходив у Ф. Рікліна, який працював разом із К. Г. Юнгом і С. Шпільрейном у лікарні Бургхельцлі. У 1912 р. сталася подія, яка суттєво вплинула на психоаналітичні орієн-

тири О. Пфістера. Унаслідок конфлікту між К. Г. Юнгом і З. Фройдом О. Пфістеру довелося визначитися з підтримкою однієї зі сторін. Відчуваючи потребу в батьківській фігурі, втрата якої сформувала світогляд молодого священика, О. Пфістер усе своє життя наслідував батьківський образ. Бажаючи примирити у своєму внутрішньому світі два батьківські образи (власне рідного батька і З. Фройда), О. Пфістер поневолі переглянув і християнське віровчення, у якому архаїчна версія суворого й вимогливого Бога змінилася на ідею доброго Бога, який усіх підтримує і сприяє подальшому розвитку.

На конфлікт між К. Г. Юнгом і З. Фройдом О. Пфістер однозначно відреагував підтримкою свого «батька», а не «брата» в образі К. Г. Юнга. Для того щоб підкреслити свою позицію, О. Пфістер опублікував працю «Психоаналітичний метод» (1913), вступ до якої написав З. Фройд. Однак через те, що переважна більшість представників Цюрихської психоаналітичної групи обрали сторону К. Г. Юнга й покинули Міжнародну психоаналітичну асоціацію (Нелін, 2022: 151), О. Пфістер став у Цюриху вигнанцем. Унаслідок цього конфлікту О. Пфістер відразу повідомив З. Фройда про своє бажання доєднатися до Віденського психоаналітичного товариства. Для того щоб посилити позиції психоаналізу у Швейцарії З. Фройд радив О. Пфістеру стати співзасновником Швейцарського товариства психоаналізу (1919), однак більшість місцевих фахівців продовжили співпрацювати з К. Г. Юнгом і не приєдналися до нової структури, через що позиції О. Пфістера залишилися слабкими. Особливо це відчувалося після смерті З. Фройда, коли у розпал Другої світової війни пастирський психоаналіз став нікому не потрібний. Попри це творча спадщина О. Пфістера наново стала актуальною у 1970-х рр., а з 1983 р. АПА (Американська психіатрична асоціація) започаткувала щорічну нагороду на честь О. Пфістера, лауреатами якої були В. Франкл (1985), І. Ялом (2001) та інші відомі фахівці, які прагнули розширити психологічні практики в релігійній площині.

На тлі церковної роботи теоретичні розробки швейцарського психоаналітика стосувалися насамперед поєднання фройдизму з теологією, а в аспекті виховання концентрувалися переважно на проблемах сексуальної просвіти дітей батьками. Відомо, що О. Пфістер першим став розробляти ідеї психоаналітичного пасторства. Діяльність О. Пфістера також була спрямована на терапію девіантної поведінки підлітків і спроби навчити дітей приймати себе. У своїх працях, зокрема в роботі «Помилки батьків» (1929), О. Пфістер наголошував на тому, що заборона сексуальних проявів і фантазування часто призводить до гальмування інтелектуального розвитку дитини та заборони мислити загалом (Pfister, 1929).

При цьому основна діяльність О. Пфістера зосереджувалася на спробі поєднати психоаналіз з ідеями християнської педагогіки. У своїх педагогічних рефлексіях О. Пфістер акцентував увагу на потребі в правильному виході енергії любові (лібідо), яку він вважав головним духовним началом розвитку особистості. О. Пфістер визнавав, що образ християнства, в його розумінні, не відповідає загальноприйняттю у суспільстві поглядам. При цьому такий погляд начебто повністю відповідав ідеалу «християнства на службі людей», тобто християнства, яке робить життя людей кращим (Pfister, 2020). Як священик О. Пфістер вважав, що завдання істинної релігії «аналітичне», тоді як лукавої релігії – «синтетичне». Під аналітичним напрямом О. Пфістер розумів підхід, який допомагав людині розібратися зі своїми страхами й совістю завдяки повному прийняттю та любові. Натомість синтетичний підхід ґрунтувався на подоланні страхів через проведення різних ритуалів, які не спонукали до усвідомлення причини, а тому і не призводили до справжнього очищення й духовної чистоти. Таким чином, у працях З. Фройда О. Пфістер віднайшов психотерапевтичний інструмент, який давав прямий доступ до совісті («Над-Я») в її діалозі з особистістю («Я»). О. Пфістер розумів, що з раннього дитинства сфера «Над-Я» піддається надмірній ідеалізації, через що стає

викривленою. Тому, щоб виправити та скорегувати надмірно ідеалізоване «Над-Я», О. Пфістер радив церковному духовництву використовувати методи глибинної психології і насамперед ідеї З. Фройда.

Розвиваючи педагогічний аналіз, О. Пфістер стверджував, що почуття свободи у дітей повинне мати релігійне, а не конфесійне значення. Внутрішні перешкоди, що заважають дітям діяти свідомо, призводять до того, що їхні сильні бажання та ідеї потрапляють у несвідоме; через них імпульс не може проявитися відкрито, що призводить до розщеплення особистості на свідому і несвідому, а за певних обставин до перебільшення свідомих прагнень (Pfister, 1917). Відповідно до ідей О. Пфістера, будь-яка система освіти повинна сприяти поступовому переходу від самоцентризму дитини до свідомої свободи й солідарності. Досліджуючи психологію несвідомого, О. Пфістер вказував на те, що моральні й релігійні почуття можуть бути витиснені конфліктом із низькими пристрастями людської природи. Унаслідок цього згодом з'являються інші формації, які змінюють ідеї та бажання, що перебувають під порогом свідомості. Дослідниця внеску О. Пфістера А. Пашова зазначає, що буденні мрії і фантазії дитини не повинні жодним чином пригнічуватися, але повинні чесно переживатися, особливо під час гри, адже людина по своїй суті є істотою імпульсивною. А. Пашова наголошує, що імпульси, не зважаючи на те що виникають із часто невідомих мотивів, можуть бути піднесені на користь індивіда й суспільства. Відповідно освітня практика, яка ґрунтується на зв'язку між внутрішніми підсвідомими імпульсами та їх зовнішнім виявом, є цілісною, а цілісна особистість формується винятково у взаємодії із відповідним середовищем (Pashova, 2022: 196).

Розмірковуючи над творчим спадком О. Пфістера, бразильський дослідник психоаналітичної педагогіки М. Паїм да Сілва зазначив, що О. Пфістер розвивав ідею практичного застосування психоаналітичної техніки в освіті і терапії дітей (Paím da Silva, 2022). Дослідник наголосив, що О. Пфістер намагався переорієнтувати увагу несвідомих сил на добро, сприяв внесенню релігійних аспектів у передачу знань учням, робив акцент на релігії як спасінні та джерелі радості й підтримки в небезпечних моментах. Завдяки його ідеям педагогіка відділилася від психоаналізу, адже завдання вчителя в моделі О. Пфістера полягало в передачі духовно-морального спрямування учням, тобто учитель мав виступати як ідеальна модель для наслідування (Paím da Silva, 2022: 29).

Попри намагання О. Пфістера наблизити психоаналіз до християнства, після II Світової війни ідеї фройдизму активно піддавалися критиці з боку католицької церкви. Зокрема, голова інквізиції кардинал А. Оттавіані ставив психоаналіз в один ряд із марксизмом, фемінізмом, лібералізмом та всіма формами атеїзму. Водночас прогресивно налаштоване духовництво прагнуло використовувати ідеї фройдизму, щоб довести, що психоаналіз допомагає встановити контакт людини з людиною і людиною з Богом, чого не вдавалося зробити в умовах академічної науки. У підсумку в другій половині XX ст. католицькому духовництву вдалося домогтися від Папи Римського доброзичливо-нейтрального ставлення до психоаналізу на службі в церкві (Foschi, Innamorati & Taradel, 2018).

На думку італійських науковців Р. Калдін (Caldin, 2016) та А. Чінотті (Cinotti2020), саме О. Пфістеру, з-поміж іншого, належить авторство поняття «психоаналітична педагогіка» у 1913 р. Зокрема, Р. Калдін стверджує, що О. Пфістер успішно поєднав піклування, виховання, психоаналітичну діагностику і профілактику девіантних проявів (Caldin, 2016). Завдяки спробі впровадити психоаналіз у педагогіку, освіта дітей стала більш розсудливою у виборі методів навчання та виховання. Психоаналіз в освіті 1920-х рр. допоміг зрозуміти багатогранні рамки особистості, усунути помилки у виховних діях, а також адекватно реагувати на актуальні освітні потреби. Зважаючи на це, як вважає Р. Калдін, у межах психоаналітичної педагогіки визначились дві цілі – негативна, коли відбува-

ється корекція поведінкових проявів дитини, і позитивна (проактивна), коли діяльність спрямована на розвиток обдарованості й автономію особистості (Caldin, 2016). У цьому контексті, як вважає А. Чінотті, психоаналітична педагогіка О. Пфістера акцентувала увагу на проблемах піклування й турботи, тоді як в європейській освіті початку ХХ ст. домінували ідеї безособового нагляду та тотального контролю (Cinotti, 2020: 34).

**Висновки.** Попри незначний вплив на міжнародний психоаналітичний дискурс, діяльність О. Пфістера стала певним чином визначальною в аспектах розширення психоаналізу за межі терапевтичної практики. О. Пфістер був пастором церкви, учителем середньої і релігійної шкіл, пропагандистом фрейдівського психоаналізу.

З-поміж іншого, творчі ідеї О. Пфістера суттєво вплинули на розвитку теорії психоаналітичної педагогіки і християнського виховання. На тлі панування у країнах Європи авторитарного виховання, О. Пфістер прагнув направити педагогіку таким чином, щоб на зміну примусу та диктату прийшло моральне виховання й усвідомлене ставлення дітей до навчання. Спроби О. Пфістера поєднати християнство і психоаналіз отримали новий імпульс серед психоаналітиків другої половини ХХ ст. Зокрема, французька дослідниця Ф. Дольто спробувала поєднати релігію та психоаналітичну педагогіку в праці «Свангеліє у світлі психоаналізу» (1977). Намагаючись відтворити різні практики психоаналітичної педагогіки, перспективи подальших розвідок вбачаю у дослідженні ідей Ф. Дольто.

#### Список літератури:

- Нелін, Є. В. (2022). Витоки юнгіанської психоаналітичної педагогіки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. № 86. 150–155. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.29>.
- Фройд, З. (2020). *Тотем і табу*. Харків: Фоліо. 272 с.
- Caldin, R. (2016). Oskar Pfister. La pedagogia psicoanalitica. In P. Crispiani (ed.), *Storia della Pedagogia speciale. L'origine, lo sviluppo, la differenziazione*. 333–342. Pisa: ETS.
- Cooper-White, P. (2018). *Old and dirty gods: Religion, antisemitism, and the origins of psychoanalysis*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- Cinotti, A. (2020). La Pedagogia Psicoanalitica di Oskar Pfister. Traiettorie di educative nella disabilità. *Italian Journal of Special Education for Inclusion*. V. 8. № 2. 33–43. <https://doi.org/10.7346/sipes-02-2020-02>.
- Foschi, R., Innamorati, M. & Taradel, R. (2018). “A Disease of Our Time”: Catholic Church’s Condemnation and Absolution of Psychoanalysis (1924–1975). *History of Behavioral Sciences*. Vol. 54. Iss. 2. 85–100. URL: <https://doi.org/10.1002/jhbs.21894>.
- Paim da Silva, M. V. (2021). Psicanálise e Educação: Necessidade de Uma Relação no Processo de Ensino-Aprendizagem. *Revista Velho Chico*. Vol. 1. № 1. URL: <http://tvc.lapa.ifbaiano.edu.br/ojs/index.php/rvc/article/view/10/2>.
- Pashova, A., Vodenicharov, P. (2022). The Movement for New Education in the Interwar Period. Women’s Access to Science and Culture. In *Academic cultures between Dependencies and Independencies in the interwar Black Sea Region*. University Publishing House Neofit Rilski, Blagoevgrad.
- Pfister, O. (2020). *Christianity and Fear A Study in History and in the Psychology and Hygiene of Religion*. London. Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003109587>.
- Pfister, O. (1929). Elternfehler. *Verlag der Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*. III. Jahrgang. Heft 7. April 1929. Wien. URL: [https://archive.org/details/Pfister\\_1929\\_Elternfehler\\_k/mode/2up?view=theater&ui=embed&wrapper=false](https://archive.org/details/Pfister_1929_Elternfehler_k/mode/2up?view=theater&ui=embed&wrapper=false).
- Pfister, O. (1917). The domain of the pedanalysis. In O. Pfister & C. R. Payne (Trans.), *The psychoanalytic method*. 529–534. Moffat, Yard & Company. <https://doi.org/10.1037/13862-024>.
- Sigmund Freud – Oskar Pfister: Briefe (1907–1926). (1965). Frankfurt/M.: Fischer.

**Анотація.** У статті розкриваються основні віхи життя і ключові ідеї О. Пфістера. Зазначено, що О. Пфістер народився в Цюриху в родині протестантського священика і вчительки гри на фортепіано. Попри те що батько О. Пфістер помер через три роки після народження сина, своє подальше життя Оскар так само пов’язав із релігією. Через те що християнська церква не могла, на думку О. Пфістера, задовольнити духовні потреби людей, молодий священик прагнув розробити підхід, який допомагав би іншим людям розібратися зі своїми страхами й совістю. Для цього О. Пфістер почав вивчати і впроваджувати ідеї З. Фрейда, з яким протягом життя підтримував дружні відносини. Крім того, О. Пфістеру вдалося вплинути на представників католицької церкви і посприяти доброзичливо-нейтральному ставленню Папи Римського до психоаналізу. Намагаючись поєднати ідеї психоаналізу і християнського виховання, О. Пфістер розробив своєрідний метод педагогічного аналізу (педаналіз), який полягав у терапії девіантної поведінки підлітків і намаганні навчити дітей приймати себе. При цьому ключове завдання вчителя полягало в передачі духовно-морального спрямування учням, тобто вчитель мав виступати для учнів ідеальною моделлю для наслідування. Завдяки діяльності О. Пфістера в межах психоаналітичної педагогіки визначилися дві цілі – негативна, коли увага концентрується на корекції поведінкових проявів дитини, і позитивна, коли діяльність спрямована на розвиток обдарованості й автономію особистості. Зроблено висновок, що на тлі панування у країнах Європи авторитарного виховання О. Пфістер прагнув направити педагогіку таким чином, щоб на зміну примусу та диктату авторитарної системи прийшло моральне виховання й усвідомлене ставлення дітей до навчання. Підсумовано, що творчі ідеї О. Пфістера отримали новий імпульс у другій половині ХХ ст. і досі викликають інтерес фахівців.

**Ключові слова:** Оскар Пфістер, християнське виховання, педагогічний аналіз, педаналіз, психоаналітична педагогіка, психоаналіз.

**Abstract.** The article reveals the main milestones of life and key ideas of O. Pfister. It is noted that O. Pfister was born in Zurich into a family of a Protestant priest and a piano teacher. Despite the fact that O. Pfister’s father passed away three years after the birth of his son, Oscar continued to have a strong connection with religion throughout his life. Because the Christian church, according to O. Pfister’s perspective, couldn’t satisfy people’s spiritual needs, the young priest sought to develop an approach that would help others deal with their fears and conscience. For this purpose, O. Pfister began studying and implementing the ideas of Sigmund Freud, with whom he maintained friendly relations throughout his life. Additionally, O. Pfister managed to influence representatives of the Catholic Church and contribute to a friendly-neutral attitude of the Pope towards psychoanalysis. Attempting to merge the ideas of psychoanalysis and Christian upbringing, O. Pfister developed a unique method of pedagogical analysis (pedanalysis), aimed at treating deviant behavior in adolescents and teaching children to accept themselves. In this context, the teacher’s key task was to convey spiritual and moral guidance to the students. In other words, the teacher was supposed to serve as an ideal role model for students to emulate. Thanks to O. Pfister’s work within the realm of psychoanalytic pedagogy, two goals were identified – a negative goal, focusing on correcting a child’s behavioral manifestations, and a positive goal, aimed at developing giftedness and personal autonomy. The conclusion is drawn that against the backdrop of authoritarian education prevailing in European countries, O. Pfister aimed to redirect pedagogy in a way that moral education and conscious attitudes towards learning would replace the compulsion and dictation of the authoritarian system. In summary, it is noted that the creative ideas of O. Pfister received a new impulse in the second half of the 20th century and continue to arouse the interest of experts to this day.

**Key words:** Oscar Pfister, Christian upbringing, pedagogical analysis, pedanalysis, psychoanalytic pedagogy, psychoanalysis.